

Tisza Kálmán és gróf Andrassy Gyula.

A napnak is vannak foltjai. A világtörténet legnagyobb alakjainak is voltak gyöngeségeik. Egy hitvány falevél elegendő volt, hogy sebhetővé tegye Siegfriedet, és hogy dárdáját hátulról és orozva, sziveig döfhesse az áruló Hågen. Egy kis pont, mely a földön kívül állana, elég lenne, hogy e nagy állományt kisujjával bármily gyermek kizökkentse sarkaiból. Achilles, ki szemtől-szembe győzhetetlen vala, sebhető volt hátulról a — sarkán. A Deák-pártnak is megvoltak az ő sebhető oldalai.

Ezeket leste ki Tisza Kálmán.

Kellett-e ehhez nagy lángész, vagy diplomatai ügyesség?

Legkevésbbé sem. Hiszen mindenki látta.

Mindenki tudta, hogy Deák Ferencz a kiegyezés után nem vállalta el a kormányelnökséget, mely pedig az egyedüli posztó lett volna, hogy pártjának tényleges vezére, s ezáltal pártjának és a kormánynak tetteiért felelős, és ugy a pártnak, mint a kormánynak szerves alkatrésze legyen.

Ez volt az egyik.

A másik, (mely szintén csakhamar köztudomásúvá lett,) az volt, hogy gróf Andrassy Gyulának a magyar miniszerelnökség csak grádus ad parnassum: s hogy

Andrássy lelkének egész hevével a külügyministerségre aspirál.

*

Épp oly kétségtelen, a hogy ha a Deák-pártnak e gyöngéi nincsenek, Tisza Kálmán, daczára minden ármányos alattomosságnak, el nem érheti célját, mint a mily kétségtelen az, hogy a Deák-pártnak e két gyöngése eleinte nem volt szervi baja, s nem is lett volna azzá soha, ha nem áll vele szemben a balközép élén Tisza Kálmán.

Ezért mond a »névtelen levelek« írója nagy igazságot abban, hogy Tisza Kálmán nemcsak a baloldal tetteiért, létezéseért felelős, hanem felelős a jobboldal későbbi megromlott szervezetéért, számos mulasztásáért és hibáiért is.

Mert hogy a Deák-párt a közjogi alapot e párt ellen megvédje, kényszerült oly elemekkel is szövetkezni, melyekkel a dissolutió magvát fogadta kebelébe. Kénytelen volt fölfelé licitálni oly kérdéseknél, melyeket, ha balközép nincs, ledobott volna a napirendről. De többre kényszerült. Kénytelen volt reform és alkotó politika helyett kortes-politikát üzni. Szemet hunyni saját ministereinek és képviselőinek visszaélései előtt, nehogy a pártszakadást provocálja. Kénytelen volt tagadni az elkövetett hibákat, nehogy a közjogi ellenzék kizsákmányolhassa azokat. Így szült egy hiba százat. A balközép semmiben sem volt méltányos. Mindent párt- és személykérdésnek tekintett. Igért, ámitott; a nemzet pedig hitt és békétlenkedett.

*

És éppen abban fekszik Tisza Kálmán politikai erkölcstelenségének feneketlensége, hogy ő, a ki már 1869-ben kész lett volna feladni elveit a kormányha-

talomért, tehát már akkor nem hitt az ügyben, melynek élén állt, s nem vette komolyan elveit, melyekkel a nemzetet bolonditá: 1869. után még teljes hat évig játszta e bűnös, erkölcstelen szerepet.

Játszta pedig úgy, hogy míg elveit a Deák-párttal szemben egészen végig, mindig teljességükben hangoztatá, és minden alkalommal azt hirdette, hogy ő nem adott föl elveiből semmit;

addig ugyanazon elveket, 1872-től kezdve, tehát teljes három éven át, rendszeresen profanisáltatta saját hivei előtt; s ugyanakkor, mikor a Deák-párttal szemben azt vitatta, hogy ő szilárdan áll a régi közjogi ellenzék bázisán, ugyanakkor azt iratta Csernátonyval, hogy absurdum a közözügyi törvényjavaslatok megváltoztatásához kötni a kormányba lépést. És mikor Csernátonyt ezért az elvhű balközépiek megtámadták, Tisza Kálmán maga állt ki a sikra, és bizonyitá, hogy »Csernátony elvhűsége minden kétségen kívül áll.«

*

Mig tehát a Deák-pártra nézve folyton fennállt a veszély, hogy a közjogi ellenzék többségre jut, s ezáltal a közjogi alapot halomra döntheti, vagy beláthatatlan belzavarokra vezethet: addig Tisza Kálmánra nézve folyton kisebbedett a veszély, hogy elveinek földadása esetén, elveszti párthiveinek bizalmát.

Kevesbedett a veszély, mert bármily cynikus és erkölcstelen volt a játék, melyet Csernátony a saját elveinek durva profanálása által üzött, annak mégis nagy hatása volt a balközépi publikumra.

Nagy hatása volt az okosabbakra azért, mert azok Csernátony nélkül is belátták már, hogy az egész balközépi politika a b s u r d u m.

A többiekre nézve pedig azért, mert Csernátony folyvást a hatalomra jutás áldásait rejtette a sorok közé s kecsegtette vele a tönkrejutás szélén álló, vagy kormánypárti protectió gyönyöreire áhitozó balközépi publicumot.

Ámde az államférfiai lángész műve volt-e ez, avagy a tiszta hazafiságé?

*

És csodálható-e Tisza Kálmánál, hogy ő, ki éppen a saját sikereiből tanulhatta megismerni a nemzet gyöngéit és gyöngeségeit, (mert ezek nélkül neki, nem lehettek volna sikerei;) hogy ő meg tudta találni a Deák-pártnak mindenki által ismert gyöngéit is, és megtalálván, ki tudta zsákmányolni azokat egyéni céljaira?

Hisz nincs oly erős constructió, nincs oly egészséges test, hogy az végre is el ne betegedjék, ha folyvást romlott levegőben él.

És Tisza Kálmán romlottá tette a politikai légkört, öntudatosan, gonosz kiszámítással, hogy a Deák-párt gyöngéit belső kórrá, duló betegséggé fejleszse ki.

*

Romlottá tette a politikai légkört, mert nem történhetett az országban olyan rend, vagy államellenes politikai merény, hogy az, ha a Deák-párt ellen irányult, Tisza Kálmán pártfogására és védelmére ne számolhatott volna.

És nem indulhatott meg a Deák-párt részéről semmi olyan üdvös, és nagyobbszabású actió, hogy az ellen Tisza Kálmán ne küzdött volna a legperfidebb akadémikusokkal.

Már a 67-es bizottság tárgyalásain idegessé tette Deákot, mikor a »personál uniót« fejtegetvén, a védelmi szövetséget következőleg definiálta Tisza Kálmán:

»Mi tartozunk fejedelmünket jogaiban, ő tartozik védelmezni minket a kapcsolat következtében többi államainak erejével is; de a kötelezettség a fejedelemre vonatkozik, és nem az országokra.«

A mely absurdumot Deák Ferencz az ő hatalmas logikájával rögtön így szedte szét:

»Mi a fejedelemtől kívánhatjuk, és a fejedelemnek tartozunk, de a többi országoktól nem kívánhatunk, s azoknak nem tartozunk; azaz: hogy a fejedelemtől kívánhatjuk, hogy határainkat védje, és a fejedelemnek tartozunk, hogy többi birtokait védjük, de nem tartozunk a többi országoknak ezen kötelezettséggel és azon országoktól sem követelhetjük ezen kötelezettséget.«

Ime ilyen volt a Tisza Kálmán personál uniója.

*

És hogy százszor elmondott, ezerszer ismételt, és ime mégis elfelejtettnek látszó dolgokat ismételjek: mi volt Tisza Kálmán közözügyi különvéleménye?

Volt-e abban csak egy önálló eszme? — s a mi volt (a fejedelmi döntés), nem rejlett-e abban az egyenes absolutismus? — s így nem volt-e az az alkotmányosság szempontjából durva non sens? És e különvélemény a többi részletében is, nem-e tisztán a Deák művének plágiuma volt, azzal a különbséggel, hogy mindenben a Deák-párttól várta az eszmét: s megkapván, mindenkor annak el- és megrontásán fáradozott?

Mikor a király a koronázási ajándékot az 1849-ki honvédeknek ajándékozta, nem követelte-e Tisza Kálmán rögtön a honvédség állami nyugdíjazását? Melyre Miletics rögtön nyugdíjazását követelte azoknak, kik

1849-ben Magyarország ellen ontották vérüket. És mikor a Deák-pártból — válaszul e követelésre, — megindult a mozgalom, hogy az 1849-ki honvédeknek önkéntes adakozásból nemzeti tőke gyűljön össze, s Andrássy aláírt tízezer, Lónyay ötezer forintot, — Tisza Kálmán, a dúsgazdag dynasta, a honvédség nyugdíjazásának szószólója, nem röstelte csak kétezer forintot irni alá. S ugyanazon Tisza Kálmán, most, mikor a kormányon ül, annyit sem tesz az 1849-ki honvédekért, hogy azok a honvédmenházban szükségét szenvedni kénytelenek!

Mikor Kossuth, váczai levelében, a dynastiát detronizálta, Tisza Kálmán a parlamentben szemeit forgatta és áradozott a loyaltástól: közlönye pedig a »Hon,« ugyanakkor megtámadta Keményt, a miért Kossuthot bírálni merte, s megtámadta a kormányt, mivel nem engedte meg Hevesmegyének, hogy Kossuth mellett demonstráljon.

Ha a Deák-párt az államhatalom erősítésére gondolt, Tisza lázította a megyéket. Ha a Deák-párt erélyes intézkedésekhez nyult a nemzetiségek túlkapásai ellen, Tisza Kálmán a méltányosság farizeusi nagylelkűségét hirdette a képviselőházban. Mikor a Deák-párt megteremtette a magyar honvédséget, a balközép közlönyei országos gúnyolódással fogadták s elnevezték a honvédeket »belügyöröknek.« Az igazságszolgáltatás reformjánál küzdöttek a választott bíróságok mellett. S mikor az anyagi jólét fejlődésével, ennek előnyeit természetszerűen élvezték azok, a kiknek érdekük volt benne, a balközép megkezdte pikans s kétértelmű alakban a titkos rágalmozást, melyből később az az ellenzéki közvélemény nőtte ki magát, hogy a deák-párti kormányférfiak az ország pénzéből gazdagodnak. És

noha soha egyetlen tényt nem tudtak kideríteni, sőt a vádat bárki ellen még csak formulázni sem bírták, meg nem szüntek soha a deák-párti politikusok zsebeiben turkálni, s mert a deák-párti államférfiak nem jártak rongyos csizmában, mint Aristides, s nem akarták, hogy haláluk után családjuk koldulni járjon, rendszeres és szemtelen taktikával lassanként odáig fokozták a vidéki ellenzék képzeletét, hogy az a Deák-pártban egy rablóbandát látott.

*

Az így romlottá és dögleletessé tett légkörben aztán nem csoda, ha a Deák-párt gyöngeségei dúló betegséggé fajultak el.

Deák Ferencz, noha nem volt a kormánynak activ részese, mégis, mint a kormánypárt vezére, legfőbb fórum volt minden kormányzati kérdésben. Ebből természetesen folyt, hogy Deák Ferencz, bármily éles ész és nagy ítélő volt, sok dolgot másképen látott az Angol királyné két szobájának 8 fala közt, mint látta az élet gyakorlati érdekeinek hullámain küzdő kormány. Ebből következik, hogy a Deák-párt tulajdonkép nem kormánypárt, hanem Deák Ferencznek személyes pártja lett, épen mint a balközép a Tisza Kálmáné. Azzal a fontos és a Deák-pártra hátrányos különbséggel, hogy míg Tiszának egyetlen vágya és célja volt kormányra jutni: addig Deák Ferencznek ez sem célja, sem vágya nem volt. Tisza Kálmán együtt élt pártjával: Deák külön élt tőle. Deák Ferencz öregedvén, már csak a nyugalmat óhajtotta s szeretett volna mindent simán intézni el. S mert nemes lelke nem tehetett föl Tisza Kálmánról, bármennyire nem rokonszenvezett vele, hogy az factiózus ellenzékét folytat a kormány ellen, sok dologban kereste az érintkezési pontot, mely a

Tisza kövcteléseit is szem előtt tartsa, a meddig lehet. Csakhogy ez lehetetlen volt s minden kísérlet, mely erre czélt, a Deák-pártnak ártott.

*

Abból a viszonyból, mely Deák Ferencz és pártja közt létezett, természetesen kellett kifejlődni a kormányzat több kérdésében a divergentiáknak. Nem csupán tárgyi, de személyi tekintetekben is. Mert a Deák-párt egy része elfoglalván a tért Deák személye körül, Deák nymbusát személyes befolyások emelésére zsákmányolta ki. — Titokban e csoport a kormány felsőbb birósága lett s Deákot a maga érdekeiben informálta. Ebből származott, hogy egy ízben Eötvös József a kinek a közoktatási politika komolyan a szívében fektült, egy Deákkal folytatott kanapé-per után oda vágta tárczáját a minister-tanácsban, s kifakadt keserűen a kormányzás lehetetlensége fölött.

*

A kormány csak akkor számíthatott a többség támogatására, ha intézkedéseit Deák Ferencz is helyeselte. Deáknak pedig semmi sem fektült jobban a szívében, mint a közjogi alap és annak védelme: s így sokszor akadályozott oly radicális reformokat, melyek üdvösek lettek volna ugyan az országra, de nem lettek volna népszerűek a Deák-pártra. Hanem Deák Ferencz semmi esetre sem gátolta volna ezeket, ha Tisza Kálmán nem állt volna a balközép élén, ki mialatt a Deák-pártot mindenben népszerűtleníteni törekedett, a közjogi alap biztonságát fenyegette. E divergentiákból számos suttogás és pletyka támadt. Tisza Kálmánnak pedig mindig voltak hirtívői. S nem egy parlamenti beszéde van ezen időből, melynek rejtett

éle ily sugdosásokon és pletykákon alapul. Egészen méltók voltak hozzá.

*

A Deák-pártnak ezen imparlamentáris helyzetét a maga önző céljaira kizsákmányolni Tisza Kálmánnak könnyű volt. Csak várnia kellett, hogy minél több divergentia fejlődjék ki a pártnak kormánypárti és Deák személye körüli része közt. És minél önállóbb szelleműek valának többen a ministerek közül, kiknek saját eszméik voltak s kiknek, hogy ezeket keresztül vigyék, a Deák-párt osztatlan és feltétlen támogatására volt szükségük (milyenek voltak Eötvös, Lónyay, Horváth Boldizsár) annál gyorsabban és biztosabban fejlődtek ki a divergentiák, melyek Tisza Kálmán malmára hajtották a vizet. Ez időből származik Deák barátságának hidegüvése Lónyay iránt, részint az ellene besugott aljasságoknak, részint Lónyay heves természetének, s igaz ügyért buzogván, jogos indignatiójának egyes keserű kifakadásai következtében. Deák Ferencz a mily mértékben megszűnt pártvezér lenni, oly mértékben kezdett bálvány lenni. Utóbb már csak papjainak lón hozzáférhető. És papjai kivétel nélkül az Andrássy klikkbe tartozának, mert Andrássy Gyula nemesak azért tudott elbánni és kijönni Deákkal, mivel kegyence volt neki, kitől (épen mint Vörösmarty Bélától) eltúrta, ha lábait az asztalra rakja előtte, hanem azért is, mert Andrássy absolute nem törődött Magyarország belügyi kérdéseivel, s neki mindegy volt, akárkinek teszünk és adunk concessiókat: csak az ő chanceai a külügyministerséghez ne romoljanak.

*

És ha Jókai Mór megengedhette magának azt a juxot, kiírni, hogy »Deák Ferencz azért nem lépett

kormányra, mert a »közösügyes alapon« kormányozni nem akar«, — (a mi csaknem olyan, mint mikor azt írta, hogy a királyné baloldali) hogyne engedhette volna meg magának Tisza Kálmán azt, hogy Deák Ferenczet különválaszsa pártjától s Deákot magasztalja, Deáknak hizelegjen ugyanakkor, mikor pártja ellen a legigazságtalanabb és leggonoszabb invektívákkal élt?

És ez a taktika (melyben »rendszer« volt, mint Hamlet örültségében) sikeresnek bizonyult: mert Deák Ferencz nem utasította vissza Tisza magasztalásait és hizelgéseit, — s pártja védelmére utóbbi időben csak akkor szólalt fel, mikor Tisza Kálmán már b o t r á n y b a keverte.

Ehhez járult még az is, hogy később a Deák személye körüli klikkek, félve a conservatív elemek és eszmék mindinkább tapasztalt erősödésétől, beleugrasztották az öreg urat ama nevezetes egyházi beszédébe, hogy ezáltal a conservatív elemeket izolálják, s a Deák-párt felbomlását annál biztosabban elősegítsék.

*

Mert ha komoly szükség lett volna Deák egyházi beszédjére, akkor bizonyára nem enyészett volna el annak hatása s megszülte volna gyakorlati eredményét. De megszülte-é? Nem tértek-é a viszonyok régen napi rendre felette?

Abban az időben nagy zajt csaptak nemcsak a baloldali, hanem a deák-párti lapok is abból, hogy Sennyey nem állt e beszéd után Deák mellé. Ultramontánnak nevezték el őt: pedig Sennyey csak a czélszerűségi szempontokból bírálta azt. És biztos lehet benne mindenki, hogy ha Sennyey akkor felállt volna, hát utána nem ült volna el.

Azok pedig, a kik abban az időben nagy garral felálltak, azóta szépen — elültek.

Talán azért, mert ultramontánok lettek?

Nem. Hanem mivel ők is meggyőződtek — czél-szerületlenségéről.

*

Innen kezdve elfogadott szokás lön, a Deák-pártnak mind ama tényét, melyek a balközépnek árthattak, úgy tüntetni föl, hogy Deák Ferencz nem helyesli azokat. A balközépi publicum, melyet Tisza Kálmán hozzá szoktatott elhinni mindent — »quia absurdum«: hitte, és a naivabb része nem is szünt meg remélleni, hogy el fog jönni az idő, mikor Deák Ferencz is közjogi oppositio lesz. Hogy pedig a Deák-párt erkölcsi sulyának ez a következetes megkülönböztetés mennyit ártott, azt a Deák-párt maga is belátta, de későn!

Mert már akkor annyi klikk és annyi cottéria képződött benne, hogy a kiegyenlítésről többé álmodni sem lehetett.

*

De még abból a viszonyból, melyben a Deák-párt Deák Ferenczcel állt, s melyet a saját önző céljaira oly perfid módon zsákmányolt ki Tisza Kálmán, nem következett volna szükségkép a Deák-párt szétforgácsolása, s utóbb fölbomlása: ha erre nézve a döntő befolyást nem gyakorolja Andrássy, kinek, mint előbb mondtuk, — a politika szint oly személyes célja volt, mint Tiszának,

II.

„Gróf Andrássy Gyulát lerészegíté a »providentialis jelszó, s ettől kezdve ambíciójának szük leve egy ország.

Tisztelettel kell azonban beismernünk róla, hogy ő maga belátta, és legkevésbbé sem titkolá, hogy nem ért a finanziaákhoz, nem ért a nemzetgazdasághoz, nem ért az adminisztrációhoz, nem ért a justitiához; belátta, hogy a mit tud, azt szalonokban, társalgás közt tanulta; ha irnia kellett, a hideg lelte; ha valamely sok paragrafusból álló törvényjavaslatot nem magyaráltak meg neki gyorsan, elvesztette a türelmét. Hanem mikor Andrássy mindezeket belátta és nem titkolá, hozzátette (vagy gondolta) egyszersmind, hogy a geniének nincs is szüksége mindezekre.

A genie mindent tud, a mire szüksége van. A genie önmagától tanul, és nem tömi tele a fejét fölösleges tudománnyal. S ezért gyűlölt Andrássy minden elméletet, mely előtte »szürke« volt, s gúnyolta azokat, a kik súlyt fektettek az elméletekre. S ebben a tekintetben Andrássy teljesen azonos Tiszával, ki elejétől kezdve szintén a »gyakorlati« államférfi hírében állt, azon egyszerü okból, mert arra, hogy az elméletekkel tisztában legyen, soha sem volt elegendő tudománya. S mert Tisza sem becsülte soha az »elméletet,« ebből származott talán, hogy nem mondott soha egy olyan elméletet sem, melyet a gyakorlati téren meg ne hazudtolt volna — tetteivel.

*

Andrássy tehát nem birván ama tulajdonságokkal, melyek a magyar miniserelnöki missió betöltéséhez kellett, fitymálva beszélt a miniserelnökségről, és

geniejéhez méltó hatáskört csak a külügyministeri posztóban látott.

És törekedett is ezt elérni minden áron.

Mert meg akarta verni a muszkát.

És kéjelgett a gondolatban, hogy a honvédek milyen derekasan fognak verekedni a muszka ellen!

És nem gondolta, hogy lesz idő, mikor őt fogja megtánczoltatni a — czarewna.

És mikor ő fog kezét csókolni a — muszka czárnak.

*

Gróf Andrassy Gyula mint »genie«, tisztában volt céljainak eszközeivel.

Jól tudta, hogy neki alulról kell megbuktatnia Beustot.

De a társalgás közt tanulván mindent, társalgás közt bizonyára hallhatta azt az ismert latin közmondást is, hogy: »hodie mihi, cras tibi.« És ebből könnyen eszébe juthatott neki, hogy valamint ő megbuktathatja alulról Beustot, épp úgy akadhat más, a ki példát vesz róla, s esetleg őt is megbuktathatja — alulról.

Hogy pedig ez meg ne történhessék, tehát gróf Andrassy Gyula kiváló diplomatiával, elejétől fogva odairányozta minden törekvését, hogy a magyar parlament többsége, ő rajta kívül, soha olyan államférfi befolyása és suprematiája alá ne kerüljön, a kinek van szelleme kül- és belpolitikát kapcsolatosan concipiálni, s a ki tehát a külügyminister politikájának nem lenne csak vakeszköze, hanem egyszersmind éles szemü birálója is.

*

Ilyen veszedelmes férfi Andrássyra nézve, a magyar parlamentben eleinte csak egy volt.

Lónyay Menyhért.

Később akadt még egy: Báró Sennyey Pál.

Gróf Andrassy Gyula törekvése tehát elejétől kezdve Lónyay, később Sennyey ellen is irányult.

És e törekvésében annyira következetes volt, hogy mindaz, a mi Lónyaynak bukása óta egészen a fúsióig történt, nem történt semmi egyébért, és nem történt semmi egyéb miatt, mint hogy sem Lónyay, sem Sennyey minister ne lehessen.

*

Ime, gróf Andrassy Gyula egyéni érdekei így támogatták eleinte titokban (és szándék nélkül,) s később így egészítették ki nyíltan, és már ekkor félig-meddig szándékosan, Tisza Kálmán egyéni érdekeit.

Andrassy minisiterelnök volt, de a minisiterelnökség nem volt végcélja.

Tisza Kálmán nem volt minisiterelnök, és hogy azzá lehessen, végcélja volt.

Andrassynak érdekében állt, hogy utódja a minisiterelnöki széken ne rendelkezék tőle függetlenül a parlament többségével.

Tiszának épp úgy érdekében állt, hogy Andrassynak ne legyen olyan utódja a minisiterelnöki széken, a ki esetleg hivatva lenne esze és erélye által állandó uralmat teremteni magának.

S miután ily férfiu akkor Andrássyra is, Tiszára nézve is csak egy volt: törekvéseik önkénytelenül találkoztak e pontban.

Andrassy félt Lónyaytól: Tisza gyűlölte Lónyayt.

Igy készen volt ellene a hallgatolagos coalitio.

Andrássy akadályozta Lónyayt sok mindenben, a mit kezdeni akart.

Tisza üldözte mindenben, a mit Lónyay — végzett.

*

Hogy Lónyay abban az időben hányszor ütközött össze Andrássyval, bizonyíthatja számos ministertanácsi je gyzőkönyv, és magán levél.

Lónyay, ministertársainak többsége által (kiket Andrássy befolyásolt,) minden olyan kérdésben, melynek éle Austria ellen, vagy a vasuti szédelgések korlátozására irányult, leszavaztatott: de mindig bejegyeztette különvéleményét.

Ebből az időből származik sok mulasztás, melyekre nézve később számos szemrehányást tettek Lónyaynak, — pedig jogtalanul.

Mert például, (hogy csak egyet említsek,) hogy Lónyay meg nem csinálhatta a magyar nemzeti bankot s nem készíthette elő a fogyasztási adók reformját, — mi volt annak az oka?

Először is az, hogy mivel Andrássy Gyula már minisiterelnökségének első korszakában aspirált a külügyministerségre, s mivel hogy ebben megállhasson, ép oly szüksége volt az osztrák politikai körök konszenvére, mint a magyarok ragaszkodására: makacsul ellenzett minden olyan actiót, mely az anyagi téren, ellene, mint a kabin et feje ellen bősíthetné az osztrák politikai köröket. S mivel az osztrák döntő politikai körök már akkor is a nemzeti bank zsebében voltak, Andrássy nem bánta, ha a bankkérdés időnkint napirendre kerül: de hogy meg ne oldassék, főakadály volt. És e törekvésében, féltve a dualismust és közjogi alapot, támogatta őt Deák Ferencz is, a ki e kérdést a kiegyezési hangulat érdekében

későbbre vélte halaszthatónak; — csakhogy később elmultak a jó esztendőök, és eljött a Krach, s nem a magyar nemzeti bank.

*

És így történt, hogy Tisza Kálmán és az összes baloldal folyvást Lónyayt támadták, mivel a magyar nemzeti bankot nem állítja fel; — az osztrák pénzügyi és politikai körök pedig Andrássy erélyének és diplomatiái geniejének adóztak hódoló elismeréssel, mert tudták, hogy a magyar nemzeti bank felállítása rajta mult.

*

És így járt Lónyay a budget kérdésben is.

Lónyay ismerte a helyzetet s tudta, hogy a magyarnak természetében van többet költeni, mint a mennyi jövedelme van, — s ezért eleinte titkolta a magyar állam tiszta jövedelmét s alacsonyabbra tette a valóságnál a jövedelmi előirányzatot.

Ámde Andrássy, ki a nagyhatalmi politika embere volt, s magára a sugáruttra nem sajnált kiadni 24 milliót, — ellene volt a »takarékosági szemfényvesztésnek.« Mialatt Tisza Kálmán és pártja azzal vádolák Lónyayt, hogy megcsalja a — parlamentet.

*

A mi Andrássynak használt, így ártott mindenkor Lónyaynak.

Csakhogy a mi Andrássynak használt, — Tiszának is használt.

Más szóval: a mi Lónyaynak ártott, a hazának is ártott.

*

És Lónyay Menyhért, kinek akkor egy igen nagy hibája volt, az, hogy a király kegyét és politikai sze-

rencsését elveszithetlenné tartotta, tömérdek terve, pénzügyi alkotásai, folytonos tanulmányai és szétszórt tevékenysége mellett nem ért rá, vagy nem szakított magának időt a meditációra, s terveiben csak egy szempont, a siker reménye által vezetetté magát. Arra, hogy sikertelenség esetén miképen kelljen azt kiköszörölni, arra, hogy kitől és mily érdekekből támadhat az esetleges sikertelenség? nem gondolt. És míg ő másnak kártyájába bepillantani sohasem iparkodott, s csupán kiadásaiból ítélte meg, hogy miye lehet: ő elég szórakozott volt, hogy sokszor megengedte az ő kártyáiba pillanthatni másnak, a ki ilyenkor úgy hívott rá, hogy idő előtt kellett kirukkolni a — tromffal.

*

Andrássynak a külső viszonyok támogatásában ép oly szerencséje volt, mint Tiszának.

Mikor a feszültség növekvőben volt közte és Lónyay közt s e feszültség kifolyása lőn, hogy a Deák-pártnak tekintélyes tömege a pénzügyminister körül sorakozott, — a tempo halt meg a közös pénzügyminister. (A közös pénzügyministerek úgy látszik, azóta is mind Andrássy kedvéért halnak meg. Ime legközelebb is ezen az uton sikerült neki báró Hofmantól megszabadulni, kit többek közt egyszer az által sértett vérig, hogy valamely udvari estély előtti cziczomázáskor magához hivatta, hogy magyarázza meg a külügyministernek, miként kell hordani valamely érdemrend-szalagot, melyet akkor kapott. Báró Hofman e felszólításra ajkába harapott és beküldte a — komornyikot. És lőn belőle közös pénzügyminister.)

*

Andrássy kivitte fönn (könnyű volt kivinnie, mert az osztrákok jobban féltek Lónyaytól a magyarr

pénzügyministeri széken, mint a tüztől), hogy Ő Felségének határozott akarata lón, hogy Lónyay Bécsbe menjen közös pénzügyministernek. Ekkor mondta el Lónyay híres búcsubeszédjét, — mely után igazságtalanul ismét szemére vetették, hogy intéseit mért nem mondta el előbb?

Hát pedig nem mondta el elégszer? — Csakhogy nem akarták a jó urak megérteni.

Hogy pedig addig, míg Lónyay magyar pénzügyminister volt, nem beszélhetett úgy, mint a mikor megszűnt az lenni, — ezt talán csak belátja minden ember.

Míg Lónyay magyar pénzügyminister volt, azt hihette, hogy meg fogja tehetni azt, a mit elhallgat.

Mikor aztán látta, hogy nem fogja megtehetni, mert el kell mennie Bécsbe, — akkor már — nem hallgathatott.

*

És nem lehet tagadni, hogy daczára Andrássy minden diplomatikus ármánykodásának, daczára Tisza Kálmán rendszeres hadjáratának Lónyay ellen, ha Lónyay nem kénytelen Bécsbe menni közös pénzügyministernek, akkor Andrássy távozása után ő a helyzet ura a magyar parlamentben. De hát neki el kellett mennie közös pénzügyministernek azért, hogy ha majd visszakerül miniszerelnöknek, ne lehessen a helyzet ura a magyar parlamentben. És hogy minél hamarább visszakerülhessen, Andrássy azzal a bizalmas missióval bizta meg, hogy segítsen neki megbuktatni. Beustot. A minek Lónyay (folytonos őrszemmel kísérve Hohenwarth titkos tendenciáit) derekasan eleget is tett.

*

De mialatt ő Bécsben Hohenwarthot őrizte, azalatt Pesten teljes sikerrel szerveződött az Andrássy-klikk. Andrássy a Deák-párt leghatalmasabb és legtehetségebb tagjait alkalmazta olyan pontokra, melyekben azok hatáskörük és befolyásuk iránti természetes féltékenységből, érdek és ambíció ellentétben találták magukat Lónyayval. S mikor Lónyay lejött magyar miniszterelnöknek, nemcsak hogy nem voltak kezében az események folytonosságának végszálai, hanem úgy tekintetett az Andrássy-klikk által, mint idegen elem, a kinek kibuktatása már akkor titkos aspirációk és bizalmas megbeszélgetések tárgyát képezé.

*

Ez annál könnyebben ment, mert Lónyay nem volt népszerű ember. S mint új gróf még kevésbé volt, mint azelőtt. Hatalma csak a király kegyében gyökeredett. De ugyanakkor, mikor ő magyar miniszterelnökké lett, titkos ellenfele, gróf Andrássy Gyula lett a császári ház minisztere, kinek érdekében állt a magyar képviselőházat lesülyeszteni odáig, hogy az a külügyi politikának csak játékszere legyen. S nemcsak az udvarnál, hanem Austriában is nagyon kedves és népszerű eszme volt az olyan politikai beosztás, hogy Andrássy függjön az udvartól, a magyar parlament pedig függjön Andrássytól. És nagyon természetes, hogy mihelyt Lónyay önálló magyar parlamentre gondolt, bukni kellett fölfelé is.

*

Lónyay bukása végzetes bukás volt.

Hogy mért szemelte ki a fátum éppen őt arra, hogy az ő bukása által nyiljék föl e szegény ország Pandora-

szelenczéje? nehéz eldönteni. De tény, hogy az ő bukásában kellett beállani a fordulópontnak, hogy e nemzet újra megbünhődjön a múltat s jövődőt!

Mert tény az, hogy Lónyay bukása után mind Andrássy, mind Tisza Kálmán elérte célját. A gonosz machina diadalt ült. Most már nem kellett a balközépi lapoknak hazudozni, hogy »Ő Felsége a trónbeszéd készítésével Szlávyt bizta meg«, — mert Szlávy lett a miniszterelnök. És elkövetkezett az a korszak, melyet Szilágyi Dezső szellemdusan a »Dobzse László kabinet korszakának« nevezett el.

És ebből természetesen következett, hogy bármit akart Andrássy, e kabinet szépen rámondta: dobzse,

És bármit tett Tisza Kálmán, — arra is azt mondta: dobzse.

*

És ha e kabinet, melynek nem bűne, hanem szerencsétlensége volt új megalakulása, mert azt hitte, hogy a háborgó tengert lecsendesíti, ha kilöki a hajóból Jónást; — ha e kabinet, melynek fejévé Tisza Kálmán és pártja azért forceirozta Szlávyt, mivel ismerte nihilismusát és indolentiáját, s tudta, hogy »csupa tapintatból« semmihez sem fog nyulni, a minnek rossz szaga van; ha tehát e cabinet le tudott járni olyan óriási tehetséget, fényes ésszt és vas szorgalmat, mint a Kerkápolyié, le tudott járni, mert Andrássy szeszélye olyan posztóra helyezte őt, melyre nem volt elég ereje; hogy ne járta volna le magát a Deák-pártot, melyet Andrássy szeszélye szintén olyan posztóba helyezett, melyet »fausse«-nak nevez a művelt franczia; — hogy ne járta volna le, mikor ebben a saját fátumán kívül segített neki Tisza Kálmán, később a tények logikája következtében Lónyay Menyhért, sőt némi részben

Sennyey Pál is? Andrássy pedig nem törődött vele, sőt hasznot húzott belőle. Mert az udvari hangulatot bőszíthette Lónyay és Sennyey ellen, — mialatt Tisza Kálmán »megtérésére« hasonlóképen előkészíthette odafent a terrenumot.

*

És itt, ellentétben ama közmondással, hogy ember tervez, isten végez, — ember tervezett és embertelen ség végezett.

Elvégeztetett, hogy a mi pénzre szükségünk van, azt Rothschildéktől kell kölcsön venni; a mi a közös kiadásokra szükséges, azt hűségesen meg kell szavazni; a mi a külügyi kérdésekbe vág, azzal nem szabad fennhangon törödni: a többire nézve pedig hadd folyjon a játék, mely Andrássyra nézve nem volt egyéb, mint saját hatalmának erősbitése, — s mikor ez már oly erős lett, hogy Tisza Kálmán ministersége feltétlenül tőle függött: nem törődött vele, ha a Deák-párt kapitulál Tiszának — feltétlenül.

*

A mily mérvben nőtt a Deák Ferencz betegsége, oly mértékben lett beteg a Deák-párt.

Ama természetes érzésből kiindulva, hogy minden eszmét, mely a hazának hasznára válnék, csak hatalom által lehet kivinni, a Deák-pártban mindazok, a kik azt hitték, hogy eszméik vannak, küzdeni és versenyeni kezdtek a hatalomért. Azoknak pedig, a kik a hatalom polczán ültek, eszméik nem valának.

Szóval, Lónyay bukásának, mely egészen személyes jellegű volt, végzetes, de természetes következménye volt, hogy a személyes szempontok elnyomták a tárgyi szempontokat. Das ist der Fluch der bösen That.

A Deák-párt arra a terrenumra lépett, melyen Tisza Kálmán már régen fölkészülten várta: a személyes küzdelmek terrenumára. És vajjon e téren kiállhatta-e valaki a versenyt Tiszával, a kinek oldalán küzdött — Csernátony? Kiállhatta-e valaki a versenyt, mikor a Deák-párt abban a pillanatban, melyben egymás ellen fordult, Tisza Kálmánnak természetes szövetségese lett?

*

És bármily sikerült és ügyesen volt is scenirozva az a jelenet, melyben Szlávtyól azt kérde a keleti vasút másod-prioritásainak tárgyalása előtt Lónyay: elég lesz-e e 14 majoritás? — Mire Szlávty szokásos kicsinylésével bonhommeiájával kaczagott fel s azt felelte, »majd meglátjuk!« — és mikor eljött a szavazás és a többség nem volt több 14-nél, Kovács Laczi kihivatott a folyosóra, hogy számlálja meg mindazokat, a kik készen állnak a kormány ellen szavazni, ha Szlávynak a 14 többség nem volna elég, mely hirt Kovács Laczi megvívén Szlávynak, az másnap beadta lemondását: tehát bármily sikerülten és ügyesen volt is scenirozva e jelenet, csak siettette a Deák-párt felbomlását s csak növelte a Deák-párti zömben azt a vétkes gondolatot, hogy ha-már bomlani kell, jöjjön inkább Tisza Kálmán, mint akár Lónyay, akár Sennyey Pál.

Andrássy pedig (hogý kádenciát mondjon rá) azt mondta csak erre: »t o u t e g a l.«

*

És hogy mily minden meggyőződést gúnyoló, tisztán személyes motívumiokra épített humbug-politika volt az, melyet Tisza Kálmán ez időben is (a multnak méltó folytatásaként) üzött, kitünik abból, hogy hat év mulva, mikor Kerkápoly kigyógyult az Andrássy-

mániából, melyért őt Andrásy magas megvetésére méltatá, mondván: »ez az egyetlen ember, a ki nem vált be az én kreaturámnak«, (hanem Tisza Lajos, Tóth Vilmos, Szende Béla, ez mind bevált!) mikor eljött végre az idő, melyben Kerkápoly belátta, hogy az ő antagonismusa Lónyayval absolute czéletalan és indokolatlan, és mikor ezt belátván, a két államférfi, kik közül Kerkápoly a leghatalmasabb eszköz volt Andrásy kezében Lónyay ellen, — Lónyay pedig a leghatalmasabb eszköz volt Tisza Kálmánnak Kerkápoly ellen, közeledni kezdett egymáshoz, és a kormánypárti klubban egyszerre csak szárnyra kelt a rémhír (ez év elején), hogy Kerkápoly meglátogatta Lónyayt a budai palotában, (melyről, noha este volt az idő, rögtön tudomást vettek Jekelfalussy »hordár«-jai,) sőt tovább három óránál időzött Lónyaynál: és mikor e kibékülésnek látható jelei nyilatkoztak a klubban, ugy mint az országgyűlésen, és kiderült, hogy Lónyay és Kerkápoly közt őszinte barátság van készülöben; — Csernátony zord melancholiával dörmögte Szontagh Pálhoz, Kerkápolyra mutatva, a következő áruló igazságot: »és mi ezt az embert kiméltük három éven át — Lónyayért.«

*

A hol annyi hazugság, rágalom és ígéret összegyűl, a mennyit Tisza Kálmán a saját személye javára és a Deák-párt szétbontására ellenzéki vezérkedése alatt összehalmozott, ott a szavak nem bizonyíthatnak többé, hanem csak a tények.

A nemzetnek, mely a Deák-pártról elhitte Tisza rágalmait s Tiszának elhitte ígéreteit, a tényekből kellett meggyőződnie, hogy a Deák-párt jobb volt, mint Tisza festé: a balközép pedig gonoszabb volt még annál is, a mint azt a deák-párti sajtó lefesté.

Ezeken kívül pedig el is következett a meddő harczok iránti visszatetszés és az erkölcsi »ember vadászata« iránti csömör érzete, és indokolttá lőn az a hajlam, hogy a világ legnagyobbjából embere, Tisza Kálmán, hadd lássuk mit tud ott, a hol nem beszélni, hanem tenni kell?

*

Ebből a hajlamból származott később az a közöny, mely fatális nyugalommal nézte, hogyan tolják be a trójai falovat a várba: hogy kerül meg e közben Tisza Kálmán a várat, hogy gunyolja Csernátony naponkint több cynismussal a »lyukas mogyoró« politikáját: és hogy gorombáskodik Tisza Kálmán napról napra kocsisosabb stylusban Bittó Istvánnal, a kiből pedig jóval több igazságos ész, jóakarát, komoly törekvés és európai látkör van, mint az egész Tiszában. Ugy, hogy ami a Deák-párt hanyatlási korszakában még helyes és hazafias kormányintézkedés történt, az egyedül a Bittó személyes érdeme, kiből, a milyen kicsi, annyi energia lakik, — s a ki, míg a hóri-horgas Tisza hasra fekszik, ha Bécsből jön valami parancs, egy ízben azt izente vissza Andrásynak, hogy »a magyar ministerek nem inasai a külügyministernek.«

Pedig Tisza Kálmán később bebizonyította, hogy: azok.

*

És mindezekhez hozzájárult az, hogy közeledett az idő új kiegyezésre Austriával.

A Deák-párt corifeusai látták, hogy olyan szétforgácsolt párttal, mint a Deák-párt, az alkudozásoknak nem lehet kedvező sikere.

Tudták, hogy ha a Deák-párt az új kiegyezésnél nem corrigálja az 1867-ki kiegyezésnek hiányait, s nem

viv ki többet Austriától, mint kivivott 1867-ben, akkor Tisza Kálmán kétségtelenül többségre jut.

Tehát sokan a Deák-párt főbbjei közül a nélkül, hogy intrigálni akartak volna, vagy egyéni érdekeket vadásztak volna benne, a Tiszával való fusióban látták az egyedüli kijárást.

Mert ha tudták is Tiszáról, hogy elveit csak eszköznek tekinti a hatalom megnyerésére: nem tették fel róla, hogy annyira megcsúfolja multját, hogy engedékenyebb lesz Austriával szemben, mint lett volna egy Zichy Herman.

Nem tették fel Tiszáról, hogy minél nagyobb nemzeti erő sorakozik mellé, annál inkább gyáva lesz az osztrák követelésekkel szemben.

*

És már 1874-ben folytak a titkos alkudozások, melyeknek (az avatottak előtt) látható eredménye lőn, hogy a választási törvény revisiójánál Tisza Kálmán kívánatai mértéken felül figyelembe vétettek.

Látható eredménye lőn továbbá az a »vaktság«, melylyel Ghyczy machinatióit fogadták s nem tettek ellene semmit.

És mikor Bittó észrevette a bajt s megkísérlé a Deák-párti fractiók egyesítését Tisza Kálmán ellen: már akkor ő maga sietteté február 3-át, — melyből egy hónapi kínos vajudás után márczius 3-ka következett.